

SENATU UNIVERZITETA UNION U BEOGRADU

Na predlog Veća za postdiplomske studije Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu, odlukom Senata Univerziteta Union br. A 151-01/21 od 16.06.2021. godine, imenovana je Komisija za ocenu i odbranu doktorske disertacije kandidatkinje Olgice Milošević pod nazivom: *Pravna zaštita reproduktivnog zdravlja kao ličnog dobra* u sastavu: dr Hajrija Mujović, naučna savetnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, prof. dr Violeta Beširević, redovna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu i prof. dr Jelena Simić, vanredna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu koja, nakon što je istu pregledala, podnosi sledeći:

IZVEŠTAJ

I Osnovni podaci o disertaciji

Doktorska disertacija *Olgice Milošević* pod nazivom *Pravna zaštita reproduktivnog zdravlja kao ličnog dobra* ima 447 strana od čega 378 strana predstavlja tekst disertacije, a ostalo zauzima sadržaj, spisak korišćene literature i skraćenice. Spisak korišćene literature uključuje 628 bibliografskih jedinica, 130 referentnih odluka različitih domaćih i inostranih sudova i 157 nacionalnih propisa, međunarodnih i drugih opštih prvih dokumenata. Disertacija ima 1767 fusnota, pisana je fontom Times New Roman, veličina 12, sa proredom 1,5 na A4 formatu.

Tematski posmatrano, sedam poglavlja obimnog teksta karakteriše razuđenost i interdisciplinarnost pristupa, što je na primeren način prikazano kroz sledeća poglavlja: Uvod, Reproductivna prava čoveka, Lična autonomija, Princip jednakosti, Dozvoljena ograničenja principa lične autonomije, Raspolaganje reproduktivnim organima kao ličnim dobrima i njihovo korišćenje i Zaključci.

Naslov i struktura disertacije u potpunosti su usaglašeni i tematski dobro raspoređeni.

II Prikaz sadržaja disertacije

Uz uvod i zaključake rad ima sedam poglavlja.

Uvod (str. 8 - 19). U uvodnom delu disertacije sadržani su određenje predmeta i cilja istraživanja kao i osnovna pitanja istraživanja. Pored toga, uvodna razmatranja sadrže precizno definisane hipoteze istraživanja i prikaz naučno-metodološkog okvira samog istraživanja. Kandidatkinja u ovom delu ukazuje na aktuelnost predmeta, izvore, područje i okvir istraživanja, a zatim ukratko izlaže krug pitanja kojima se bavi u narednim poglavljima i ukazuje na naučnu opravdanost disertacije. Sam predmet istraživanja je multidisciplinarni – pravni, politikološki i sociološki, sa osnovnom orijentacijom na pravne aspekte i tome primerene naučne metode.

Drugo poglavlje (str. 19-79). U drugom poglavlju pod nazivom *Reproduktivna prava čoveka* kandidatkinja, polazeći od pojma reproduktivnih prava razmatra definicije reproduktivnog zdravlja i predstavlja sadržaj, nastanak i razvoj reproduktivnih prava na međunarodnom nivou. Takođe, daje i uporednopravnu analizu reproduktivnih prava garantovanih na nacionalnom nivou država sa različitom pravnom, političkom, moralnom i verskom tradicijom. U drugom delu ovog poglavlja istražuje mere populacione politike u Srbiji i njihov uticaj na zakonodavstvo u oblasti reproduktivnih prava izводеći zaključak da populaciona politika svake države vrši znatan uticaj na razvoj nacionalnog zakonodavstva u oblasti reproduktivnih prava i sloboda te da donošenje slobodne odluke o ličnim reproduktivnim kapacitetima, bez uplitanja države predstavlja nedostižan ideal. Na samom kraju ovog poglavlja prikazuje osnovne postulate feminističkog pristupa reproduktivnom zdravlju.

Treće poglavlje (str. 79 – 178). U trećem poglavlju pod nazivom *Lična autonomija* kandidatkinja analizira nastanak i razvoj principa lične autonomije, kao i sadržinu ovog prava nakon čega predstavlja pravna i etička pitanja u vezi sa reprodukcijom, te kao zasebne celine obrađuje pojedine bioetičke teme: abortus, vantelesnu oplodnju, kontracepciju i sterilizaciju. Pitanje lične autonomije kandidatkinja stavlja i u kontekst populacione politike referentnih država korišćenjem komparativnog metoda kako bi izvukla zaključke o tendencijama rešavanja

navedenih bioetičkih problema od strane različitih država za svaku od ovih višeslojnih, osetljivih, tema. Celo ovo poglavlje obiluje primerima bogate sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava i sudova SAD čime su na slikovit način ove važne teme približene čitaocu.

Četvrto poglavlje (str.178 - 235). U četvrtom poglavlju pod nazivom *Princip jednakosti* obrađena su važnija pitanja koja se odnose na različite vidove diskriminacije kojoj su izložene pojedine kategorije lica u oblasti reproduktivnog zdravlja, samo iz razloga što su različiti. Ovo poglavlje je teorijski vredno osmišljena i istražena celina. Predstavljene su granice principa lične autonomije pojedinih kategorija lica, i to: žena i muškaraca, lica sa fizičkim i mentalnim invaliditetom, pripadnika LGBTI zajednice i žena koje rađaju decu za druge (surogat majke). Analiza započinje položajem žena uz konstataciju da priznata reproduktivna prava na prvom mestu znače pravo na izbor ali da su žene retko u situaciji da i tamo gde su im formalno priznata reproduktivna prava zaista donose odluke po svom izboru, zato što su im ona često nametnuta ili ograničena. Analizirajući položaj žene i muškarca u savremenom međunarodnom pravu dolazi do zaključka da je ravnopravnost polova pravni princip koji je zagarantovan najvišim pravnim aktima i proizilazi iz odredbi kojima se zabranjuje diskriminacija po bilo kojem osnovu. Istraživanjem dolazi do zaključka da su ova prava ženama, u mnogim krajevima sveta gotovo u potpunosti uskraćena. Kada je reč o pravima LGBTI populacije, konstatuje da iako su na međunarodnom nivou usvojeni različiti dokumenti kojima se promovisu prava LGBTI lica, oni su i pored toga svakodnevno suočeni sa različitim oblicima diskriminacije što potkrepljuje velikim brojem odluka različitih domaćih i inostranih sudova.

Peto poglavlje (str.235 - 294). U petom poglavlju pod nazivom *Dozvoljena ograničenja principa lične autonomije* kandidatkinja analizira dozvoljena ograničenja principa lične autonomije. Polazi od pitanja, da li sve ono što je tehnički izvodljivo i moguće u medicini treba da bude i primenjeno u praksi, obzirom na moguće sukobe interesa – pravne, moralne, etičke, verske i dr. Svoje istraživanje u ovom delu vezuje za analizu sledećih tema: kloniranje, manipulacija genetskim materijalom, selekcija pola deteta, korišćenje embriona u naučnoistraživačke svrhe, selektivna redukcija embriona, „wrongful life“ i surogat materinstvo. Detaljnom analizom ovih tema potvrđuje stav po kom da bi ograničenje nekog od priznatih

ljudskih prava bilo dopušteno, moraju biti ispunjeni određeni uslovi: zakonitost ograničenja, legitiman cilj ograničenja i neophodnost ograničenja u demokratskom društvu, što predstavlja predmet analize u okviru ovog poglavlja.

Šesto poglavlje (str.294 - 375). Šesto poglavlje pod nazivom *Raspolaganje reproduktivnim organima kao ličnim dobrima i njihovo korišćenje* posvećeno je raspolaganju i korišćenju reproduktivnih organa čoveka kao ličnim dobrima. Kandidatkinja razmatra mogućnost posmatranja reproduktivnih organa čoveka kao ličnog dobra koje se može slobodno ili ograničeno koristiti i kojim se može raspolagati. Takođe, analizira odnos ovog ličnog prava sa drugim ličnim pravima čoveka – sa pravom na fizički i psihički integritet, pravom na privatnost, pravom na pravni subjektivitet, pravom na privatni život, pravom na porodični život, ilustrujući ove odnose, baš kao i u većini predhodnih poglavlja, velikim brojem sudskih odluka.

Zaključci (str.375-387) U *Zaključcima* kandidatkinja sumira osnovne nalaze svog istraživanja i daje predloge, proistekli iz istraživanja, za unapređenje pravnog okvira po pitanju reproduktivnih prava. U zaključku kandidatkinja potvrđuje stavove svojih polaznih hipoteza: Jačanjem svesti o ljudskim pravima države različito uređuju oblast reproduktivnih prava u skladu sa svojom političkom, pravnom, kulturnom i verskom tradicijom, što određuje njihovu populacionu politiku; Dostignuti stepen standarda u oblasti reproduktivnog zdravlja na međunarodnom nivou se stalno proširuje; Sve većem broju ljudi u svetu je neophodna pomoć biomedicine da bi ostvarili roditeljstvo; Ubrzani razvoj biotehnologije pruža neslućene mogućnosti medicine u oblasti reprodukcije koje moraju biti pravno uređene da bi se našla ravnoteža između različitih suprotstavljenih interesa i u skladu sa time, dozvoljena ograničenja principa lične autonomije; Domašaj principa lične autonomije u oblasti reproduktivnog zdravlja nije jednak za pojedine kategorije lica pri odlučivanju o svojim reproduktivnim kapacitetima; Raspolaganje i korišćenje reproduktivnih organa predstavlja lično pravo čoveka.

III Mišljenje Komisije

Pre nego ocenimo i damo predlog u vezi odbrane doktorske disertacije *Olgice Milošević*, potrebno je naglasiti da je kandidatkinja sistematizaciju i sadržinu teze usaglasila sa prof. dr Sašom Gajinom i prof. dr dr h.c. Vladimirom V. Vodinelićem kao prvobitno određenim komentorima Odlukom Senata Univerziteta Union br. A 402-01/15. Uvažavajući činjenicu da je kandidatkinja od 2015. godine na tezi radila prvenstveno sa prof. dr Gajinom i da je teza bila u završnoj fazi kada je kandidatkinji za mentorku postavljena prof. dr Jelena Simić, Odlukom Senata Univerziteta Union br. A 021-01/21 od 25.01.2021. godine, sama struktura teze nije ni u čemu menjana.

Tema disertacije predstavlja problem koji je i društveno i praktično veoma značajan. Naučni napredak, pre svega medicine kao primenjene naučne discipline čija su dostignuća neposredno korisna za život i zdravlje pojedinaca, suočava društvo sa novim etičkim dilemama i problemom da li naučnom napretku treba postaviti granice, gde ih postaviti i zarad kojih (prećih) interesa? Etičke i pravne dileme koje su vezane za reprodukciju, a posebno za pojedine bioetičke teme kao što su: abortus, biomedicinski potpomognuta oplodnja, kontracepcija i sterilizacija su brojne, a njihovo rešavanje zavisi od preovlađujućeg religijskog, moralnog i kulturnog konteksta u kome se odvija. Predmet pravne zaštite su život, autonomija, dostojanstvo i integritet, i na njima su prava već garantovana u formi ličnih prava, zaštićenih nacionalnim propisima i međunarodnim aktima o osnovnim ljudskim pravima. Zaštita je opšta, jer čoveka štiti u svakoj oblasti života i rada, što je nedovoljno ukoliko je pojedinac pacijent ili ispitanik u naučnom ogledu. U tom dodiru nauke sa svakodnevnim životom, stvoren je prostor za pravnu intervenciju, nacionalnog i internacionalnog karaktera te je upravo to i polje kojim se kandidatkinja u disertaciji bavila.

Komisija smatra da ovaj rad zadovoljava kriterijume koje treba da ispuni jedna doktorska disertacija. Iako teza nije problemska zadovoljava potrebne kriterijume za javnu odbranu. Kandidatkinja je pokazala da je u stanju da korišćenjem naučne metodologije i pravne tehnike, istraži i obradi temu. Elementi koji se uobičajeno cene u odnosu na tehniku obrade i strukturu rada, kao što su npr. citiranje i strukturiranje rada, izvedeni su tako da im se ne mogu uputiti

veće zamerke. Stil pisanja je jasan i pokazuje odgovarajući nivo znanja i veštine izlaganja koji se očekuje od kandidata koji brani doktorsku disertaciju.

Predložena tema, način njene obrade i očekivani rezultat iziskivali su multidisciplinarnu metodologiju. Stiče se utisak da je to na određeni način bio otežavajući faktor za kandidatkinju pa komisija konstatuje da se u pojedinim segmentima sreće nedovoljna naučna produbljenost pojedinih tema. To međutim, ne dovodi u pitanje, niti smanjuje vrednost disertacije na njenom osnovnom – misaonom pravcu.

Ova disertacija je prvi naučni rad ovakovog obima i sadržaja na temu zaštite reproduktivnog zdravlja kao ličnog dobra i u tome je njena najveća vrednost. Tema je obrađena na zadovoljavajući način sa pretežno prihvatljivim zaključcima. Pojedini stavovi izneti u disertaciji mogu biti predmet diskusije, naročito u delovima gde se presecaju pojmovi i instituti različitih pravnih disciplina i drugih oblasti (npr. pravo na zdravlje, reproduktivna prava, “prava” fetusa) ali to ne umanjuje vrednost široko postavljene koncepcije same disertacije i očigledno velikog uloženog napora kandidatkinje da pruži odgovore na brojna otvorena pitanja.

Rad je vrlo dobro dokumentovan u pogledu izvora: literatura (knjige, članci, internet izvori, odluke sudova (odluke Vrhovnog suda SAD i drugih američkih sudova, odluke Evropskog suda za ljudska prava, odluke drugih sudova), nacionalni propisi, međunarodni i drugi opšti pravni dokumenti.

Rad je propušten i kroz softver za prepoznavanje plagijata turnitin / ephorus koji je prepoznao određen broj preuzimanja iz postojećih tekstova, ali je analizom delova koji su prepoznati kao preuzeti utvrđeno da je reč o citiranim delovima zakona i drugih propisa, kao i o navođenju iste literature koju su koristili i drugi autori u svojim delima. Postoje i autocitati u kojima je kandidatkinja referisala na neke svoje ranije radove, odnosno preuzela delove tih tekstova, uredno citirajući izvor preuzimanja. Osim korišćenja softvera za prepoznavanje plagijata, i članovi komisije su vodili računa o tome da u disertaciji ne bude delova koji se mogu kvalifikovati kao plagijat i takve delove nisu našli. I prema saznanjima mentora, disertacija je rezultat samostalnog rada kandidatkinje.

Kada je reč o originalnim rezultatima istraživanja i naučnom doprinosu, komisija prepoznaje sledeće:

- Doktorska disertacija predstavlja originalni i samostalni naučni rad kandidata.
- Doktorska disertacija je naučno utemeljena, premda se zapaža slabiji kvalitet onih delova disertacije u kojima se iznose polazne teorijske postavke i određuju pojmovi.
- Naučni značaj doktorske disertacije temelji se na činjenici da je predmet istraživanja veoma aktuelan, a da nije ovim pristupom do sada istraživan u našoj akademskoj zajednici.
- Stavovi u disertaciji su bogato naučno dokumentovani, sa 1767 fusnota.
- Osnovne hipoteze istraživanja su dovoljno elaborirane i dokazane. Naučni metodi su u istraživanju valjano primenjeni.

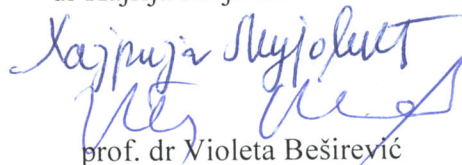
IV Ocena i predlog Komisije

Na osnovu svega izloženog u ovom Izveštaju, Komisija smatra da rad *Olgice Milošević* pod naslovom *Pravna zaštita reproduktivnog zdravlja kao ličnog dobra* ispunjava uslove koji se po zakonu i Statutu Fakulteta i Univerziteta Union zahtevaju za izradu doktorske disertacije, da je naučno osnovana i podobna za javnu odbranu, pa predlaže Senatu Univerziteta Union da prihvati ovaj pozitivan Izveštaj po kome doktorska disertacija *Olgice Milošević* ispunjava uslove za javnu odbranu i da Senat donese odluku o njenom zakazivanju.

U Beogradu, 15.09.2021.

Članovi Komisije:

dr Hajrija Mujović

prof. dr Violeta Beširević

prof. dr Jelena Simić